

Kültürel Rekabet ve Üstünlükler Bağlamında Osmanlı-İran İlişkileri: 1718-1730

Ottoman-Iran Relations Within The Context of Cultural Rivalry and Superiority: 1718-1730

Ünal ARAÇ*

Öz

Bu çalışma, III. Ahmed'in (hük.1703-1730) sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın (sad. 1718-1730) yöneticilik yıllarında yaşanan Osmanlı-İran ilişkilerini iki devlet arasındaki kültürel rekabet ve üstünlük bağlamı açısından ele almaktadır. Çalışmanın tarihsel arkaplanını, 18. yüzyılın başlarında İran'da yaşanan politik çalkantılar sonucunda 1722'de yıkılan Safevî Devleti'nin ardından yaşanan siyasi ve askerî gelişmeler oluşturur. Bu kapsamda, Osmanlı'nın İran'da ortaya çıkan yeni siyasi aktörlerle giriştiği diplomatik ilişkiler ve askerî mücadeleler ele alınmıştır. Sözü edilen tarihsel bağlam ve siyasi ortam içerisinde yaşanan Osmanlı-İran ilişkilerinin kültürel rekabete yansımaları biçimleri üzerinde durulmuştur. 1722 yılında İran topraklarına savaş yapma kararı alan ancak kendileri sefere çıkmayan III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın, politik ve askerî zaferleri İstanbul kamuoyuna duyurma biçimleri dikkat çekicidir. Bu çerçevede, sadrazamlığının ilk yıllarından itibaren kamusal temsil konusuna önem veren İbrahim Paşa'nın, Safevî Devleti'nin yıkılması öncesinde ve sonrasında İran'dan İstanbul'a gönderilen elçileri karşılama ve kabul törenlerinde ön plana çıkardığı iki devlet arasındaki kültürel rekabet ve üstünlük konularına değinilmiştir. Dönem kaynaklarının aktarımları ışığında kültürel rekabetin özneleri olarak İstanbul ile İsfahan şehirlerinin karşılaştırılması ve hat sanatı gibi alanlardaki iki kültür arasında yaşanan üstünlüklerden söz edilmiştir. İran elçilerinin İstanbul'da kabul edilmelerinin mimari ve teşrifata olan yansımaları üzerinde durulmuştur. III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın İran sınırındaki komutanlar aracılığıyla 1722-1730 yılları arasında sürdürdükleri askerî mücadelelerdeki zaferleri banilikleri ve hamilikleri aracılığıyla İstanbul'daki kamuoyuna aktarma yöntemleri ele alınmıştır. Geniş bir şair çevresinin hamiliğini üstlenen III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın, himayelerindeki şairlerin şiirleri aracılığıyla İran topraklarındaki zaferleri kamuoyuna duyurma ve yansıtma konuları üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, diplomatik ve askerî kanallarla süren Osmanlı-İran ilişkilerinde mimari ve şiir politik bir söylem aracı olarak kazandıkları işlevlere vurgu yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı-İran ilişkileri, kültürel rekabet, şiir ve mimari, Damat İbrahim Paşa, III. Ahmed

Abstract

The subject of this study is the relations between Ottoman and Iran on the basis of cultural rivalry and superiority during the reign of Ahmed III (r.1703-1730) and his grand vizier Damat İbrahim Pasha (r.1718-1730). The historical background of this study consists of political and military climate in Iran after the fall of Safavid Empire in 1722. This study mainly reveals the diplomatic relations and the military struggles between Ottomans and their contemporary political actors in Iran. In particular, it focuses on the reflections of the relations between Ottomans and Iran to the cultural rivalry according to aforementioned historical context and political atmosphere. It is noticeable that Ahmed III and Ibrahim Pasha preferred to stay in Istanbul rather than accompanying military expedition for the Iran wars. However, they announced Ottoman's military and politics victories over Iran to public in Istanbul. Ahmed III and Ibrahim Pasha used their architectural patronage for this purpose. As patrons

*Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi, unalarac@gmail.com

of a great number of poets, they also had poets written poems about the Ottoman victories over Iran. Attaching a great importance to public representations from the beginning of his rule, Ibrahim Pasha held several embassy ceremonies where comparison of Istanbul with Isfahan cities and the comparison of Ottoman calligraphy works with Iran's calligraphy works were taken place according to the historical accounts of the period concerned. Within this framework, this study discusses the functions of architecture and poem as political discourse and the role of embassy ceremonies on cultural rivalry and superiority.

Keywords: Ottoman-Iran relations, cultural rivalry, poem and architecture, Damat İbrahim Pasha, Ahmed III

Giriş : Osmanlı-İran Savaşlarına Zemin Hazırlayan Politik Arkaplan

III. Ahmed'in 1718 yılında Damat İbrahim Paşa'yı sadrazamlığa getirmesinin ardından, Avusturya ve Venedik'le yapılan savaşların Pasarofça Antlaşması'yla (21 Temmuz 1718) son bulduğu bir döneme girilmişti. Osmanlı'nın doğudaki komşusu İran'la ise IV. Murad'ın (hük.1623-1640) sadrazamlarından Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın (ö.1644) Kasrışirin'de 1639'da Safevî'lerle imzaladığı barış antlaşmasının ardından 1720'lere kadar önemli bir politik ve askerî gelişme yaşanmamıştı. (Aktepe, 1970, s.1) Ancak, 18. yüzyılın başına gelindiğinde Safevî hükümdarı Şâh Hüseyin'in (hük.1694-1722) yönetimi döneminde İran'ın bir çok yerinde, bölgesel ayaklanmalar başlamış, sınır boylarında aşiretler de Şâh'ın yönetimini tanımadıklarını açıklamışlardı. Safevî Devleti'nin hüküm sürdüğü İran topraklarında 18. yüzyılın başlarında yaşanan siyasî ve sosyal çalkantılar, sınır komşuları olan Osmanlı ve Rusya gibi imparatorlukların İran sınırına yönelik siyasî ve askerî stratejilerini yeniden gözden geçirecekleri ve bölgede aktif olarak varlık gösterecekleri yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu (Külbilge, 2010, s.88-108).

Osmanlı yönetimi, siyasî, askerî ve kültür alanlarında ezeli rakibi olarak gördüğü, iç karışıklıklar, isyanlar ve istilalar nedeniyle yıkılmakta olan Safevî Devleti'nin topraklarında başlayan karışıklıkları sınırdaki valileri aracılığıyla yakından takip ederek askerî stratejilerle toprak kazanımı elde etmeye dayalı bir politika izleyecekti. Safevî Devleti'nin sınır komşusu olan Rusya'nın da bölgede Hazar Denizi'nin güneybatısından İran topraklarını ele geçirmek isteyen bir diğer güçlü aktör olarak ortaya çıkması, Osmanlıların İran topraklarına askerî müdahalede bulunması konusunda oldukça aceleci davranmasına yol açıyordu (Aktepe, 1958, s.73-76; Külbilge, 2010, s.107-108).

İran Savaşı İçin Stratejik Hamleler

İran'da yaşanan siyasî ve askerî gelişmeleri yakından takip eden İbrahim Paşa, çözülmekte olan İran topraklarına yönelik ilk hamlesini diplomasî kanalıyla gerçekleştirir. İbrahim Paşa, dağılmanın eşiğinde olan Safevî Devleti'nde yaşanan siyasî olayların arkaplanını daha yakından kavrayabilmek için Osmanlı devlet adamlarından, şairlik yönüyle de bilinen Dürrî Ahmed Efendi'yi (ö.1722) İran'a elçi olarak gönderir (Aktepe, 1970, s.3; Unat, 1968, s.59-61). Dürrî Efendi, İran Şâh'ı Hüseyin ve Safevî yönetim sisteminde sadrazama denk gelen İtimâdü'd-devleye yazılmış mektuplarla birlikte, 1720 Ağustos'unda İstanbul'dan ayrılır. Önce Bağdad valisi Eyüplü Hasan Paşa (ö.1724) ile görüşen Dürrî Efendi daha sonra Şâh Hüseyin'in bulunduğu Tahran'a ulaşır. Burada ilk olarak Şâh'ın İtimâdü'd-devlesi ile görüşme yapan Dürrî Efendi, ziyaretinin nedeninin Pasarofça Antlaşması gereğince Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinden geçen Avusturya-İran transit ticaret yolları ile ilgili konuların tamamlanması olduğunu belirtir. Dürrî Efendi, resmî görevi sırasında özel olarak aldığı emir

gereği, İran'ın iç durumunu inceler. 1721 Aralık ayında İstanbul'a döndüğünde Safevî Devleti'nin içinde bulunduğu durum hakkında hazırladığı raporu III. Ahmed ve İbrahim Paşa'ya sunar (Aktepe, 1970, s.4-9; Külbilge, 2010, s.108-112).

Osmanlı ve Safevî Elçilerinin Kabulleri: 1720-1722

Osmanlı ve Safevî Devleti arasında diplomatik ilişkilerle kurulan diyaloglar aynı zamanda iki imparatorluk arasında yaşanan kültürel rekabet ve üstünlüklerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlar. Dürrî Efendi'nin İran elçiliğine ilişkin hazırladığı raporunda İran Şâh'ı Hüseyin'le Tahran'da gerçekleştirdikleri görüşmelerdeki kimi detaylar iki kültür arasında yaşanan bu rekabeti gözler önüne serer (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1256-1269, Faroqi, 2009, 167-187). Şâh Hüseyin'in Dürrî Efendi'yi kabulü sırasında elçiye sorduğu soruların önemli bir bölümü III. Ahmed'in İstanbul'daki zamanını nasıl geçirdiğiyle ilgilidir. Dürrî Efendi, Safevî Şâh'ına karşı III. Ahmed'i, avcılıktan çok hoşlanmayan bir hükümdar olarak tasvir ederken, sultanı haftanın iki günü Topkapı Sarayı'nda inşa ettirdiği kütüphanesinde şeyhülislâm, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ve diğer ulemâlarla biraraya gelerek *Kur'an-ı Kerim* tefsiri ve Hz. Muhammed'in hadislerine dair okumalar yapan dindar ve âlim bir hükümdar olarak tanıtır (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1259-1260). Dürrî Efendi'nin sultanı bu şekilde tasvir etme biçiminin altında yatan nedenlerden biri Şii Safevî Şâh'ına karşı İslam halifesi olan Osmanlı sultanı III. Ahmed'i sünni ve dindar bir yönetici olarak yüceltme isteği olmalıdır.

Şâh Hüseyin ve Dürrî Efendi arasında geçen konuşmalarda İstanbul ve Isfahan şehirleri rekabetçi bir bağlam içerisinde ele alınır. Şâh Hüseyin'in, III. Ahmed'in zamanının çoğunu İstanbul'da geçirip geçirmediği konusundaki merakı, Dürrî Efendi'ye İstanbul'un sahip olduğu doğal ve mimarî güzellikleri Şâh'a karşı anlatabilmesi için bir fırsat yaratır. Dürrî Efendi, İstanbul'u iklimi ve doğal güzellikleriyle bir cennet, Boğaziçi'nin iki yakasında bulunan sarayları *Kur'an-ı Kerim*'de söz edilen birer *bağ-ı İrem* olarak tasvir eder. Dürrî Efendi, III. Ahmed'in İstanbul'un sahip olduğu tüm bu güzellikleri bırakıp başka bir şehirde vakit geçirmesinin mümkün olamayacağını Şâh'a aktarır. Dürrî Efendi'nin İstanbul hakkında anlattıkları Şâh Hüseyin'in merakını artırmış olmalıydı. Şâh Hüseyin'in elçiye "*İstanbul güzel şehir midir?*" sorusu üzerine Dürrî Efendi, İstanbul'un sarayları, yalıları, mesire yerleri ve diğer güzelliklerinden uzunca bir süre söz eder. Şâh Hüseyin ise, Osmanlı elçisinin İstanbul anlatıları karşısında, yaklaşık bir yıl sonra egemenliğini Afganlılara bırakacak olan Safevî başkenti Isfahan'ın da oldukça güzel ve rağbet edilen bir yer olduğunu belirterek Isfahan'ı yüceltir (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1261-1262).

Şâh Hüseyin'in Dürrî Efendi'yle yaptığı görüşmelerde Osmanlı ile ilgili gelişmeleri yakından izlediği anlaşılmaktadır. Safevî topraklarında çıkan isyanlar ve politik istikrarsızlık Şâh Hüseyin'i Osmanlı'nın İran toprakları üzerindeki stratejilerini öğrenmeye zorlamış olmalıydı. Şâh Hüseyin, Dürrî Efendi'ye Osmanlı'nın Avusturya ve Venedik ile anlaşma imzalayarak barış tesis ettiğini belirterek, III. Ahmed'in gündeminde olan politika ve stratejileri öğrenmek istiyordu (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1265; Külbilge, 2010, s.110). Dürrî Efendi ise Şâh Hüseyin'e verdiği cevapta İran'a elçi olarak görevlendirildiği sırada III. Ahmed'in imparatorluğun Rumeli ve Bosna tarafları, Mora eyaletleri, Anadolu, Kürdistan, Arabistan, Şam, Halep, Kahire, Mekke ve Medine, Karadeniz'in etrafı, Kırım, Akdeniz'deki Sakız, Girit ve Rodos adası başta olmak üzere Osmanlı idaresindeki adalar, Tunus, Trablus ve Cezayir'e kadar bütün yerlerdeki cami, mescid, medrese, hânkâh, dârülhadîs, hamam ve imârethânelerin tamir edilmesi için fermanlar gönderdiğini aktarır (Râşid/Özcan vd., 2013/

II, s.1265-1266). Dürrî Efendi'nin ziyaretinin gerçek amacını gizleyerek verdiği bu cevap bir taraftan imparatorluğun Akdeniz, Karadeniz, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki sahip olduğu toprakların genişliğini yıkılmanın eşliğinde olan Safevî Devleti'nin Şâh'na üstü kapalı bir biçimde hatırlatırken, diğer taraftan da İslam halifesi ünvanını taşıyan III. Ahmed'in tüm bu yerlerdeki dinî ve sosyal yapıların onarımı ve bakımını üstlenmesi nedeniyle sultanın Şâh karşısındaki şanını yüceltme amacını taşıyor olmalıydı.

Osmanlı elçisi Dürrî Efendi'nin Şâh'ı ziyaretinin hemen ardından, bu kez Şâh Hüseyin, elçi Murtaza Kulu Hân'ı Osmanlılar'ın İran'da izleyeceği politikayı yakından takip edebilmek İstanbul'a gönderir (Aktepe, 1970, s.12). Aralık 1721-Nisan 1722 tarihleri arasında İstanbul'da kalan İran elçisi Murtaza Kulu Hân önce İbrahim Paşa'nın huzurunda kabul edilerek sadrazama, Şâh Hüseyin ve i'timâdü'd-devlenin mektuplarını iletir. Dönem tarihçisi Râşid'in (ö.1735) İran elçisi Murtaza Kulu Hân'ın İbrahim Paşa'nın huzuruna kabulünü anlattığı satırlar Osmanlı ve İran'ın birbirlerine karşı rekabet ve üstünlüklerini gözler önüne sermek istedikleri politik bir arenayı sahneler. Giysi ve değerli mücevherlerle sergilenen gösteriş ve zenginlik elçi kabul töreninin ana unsurlarından biri haline dönüşür. Murtaza Kulu Hân'ın, İbrahim Paşa tarafından kabul edildiği mecliste yer alan Râşid, İbrahim Paşa'yı elçi karşısında giydiği gösterişli kürkü ve üzerinde taşıdığı elmas kemer, mücevherli hançer ve parmağındaki iki elmas yüzükle, Ket huda Mehmed Efendi (ö.1730) ve kâtiplerin başı olan reis'ül-küttabı üzerlerinde mücevher kemer, hançerler, elmas ve yakut yüzüklerle, ayrıca yirmiden fazla gedik ağalarını da omuzlarındaki kaftanlar, mücevher kemerler ve hançerleriyle tasvir eder. Râşid, Murtaza Kulu Hân'ın kabul töreninde İbrahim Paşa ve etrafında bulunanların kıyafet ve mücevherlerinden oldukça etkilendiğini, tüm bu gösteriş ve zenginlik karşısında elçinin parmaklarına dizdiği lâl ve yakut yüzükler ile değerli taşlarla süslenmiş hançerini nereye saklayacağını "şaşırdığımı" aktararak kabul töreninde iki kültür arasındaki kıyafet ve mücevherlerle sergilenen güç ve zenginliğe dayalı rekabetin önemini vurgular (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1271-1272).

İbrahim Paşa'nın Murtaza Kulu Hân'ı kabul töreninde elçi ile yaptığı konuşmalarda İstanbul ve İsfahan şehirleri iki kültür arasındaki rekabete konu olur. Sadrazam huzurunda elçi kabulünün yapıldığı sırada tarihçi Râşid'le birlikte, ünlü hattat Velîyyüddin Efendi (ö.1768), şair Seyyid Vehbi Efendi (ö.1736) ve Dürrî Efendi törende hazır bulunan isimler arasındadır. İran elçisi, bir kaç gün önce Üsküdar'dan İstanbul'a geçtiği sırada Boğaz'ı bir nehre İstanbul'u ise bir denize benzeterek "*Nehri geçdim keşti ile bahre girdim at ile*" mısrasını meclistekilere aktarır. İbrahim Paşa ise Murtaza Kulu Hân'a henüz İstanbul'un güzelliklerini görmediğini, İstanbul'da birbirinden güzel yerlerin bulunduğunu, Boğaziçi olarak bilinen sahil kıyısında cennet gibi yalıların ve hoş sahilhanelerin olduğundan söz eder. Elçi kabul heyetinde bulunan Râşid ve Dürrî Efendi'nin hisarın güzelliklerini konu alan beyitleri okudukları sırada, İbrahim Paşa, Hindistan'dan gelen elçi Hacı Muhammed'in İstanbul Boğazı için yazdığı dörtlüğü mecliste bulunan Dürrî ve Râşid'e sorar. Dürrî Efendi ve Râşid'in dörtlüğü hatırlayamamalarının ardından İbrahim Paşa, *Na'imâ Târih*'ini huzuruna getirterek Hindistan elçisi Hacı Muhammed'in İstanbul için yazdığı dörtlükten söz eder. Daha sonra mecliste bulunan Râşid ve Dürrî Efendi, İran elçisi ile dörtlüğün içeriği üzerine uzun bir konuşma gerçekleştirirler (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1271-1273).

Safevî elçisi Murtaza Kulu Hân'a İstanbul'da bulunan hasbahçeler, mesire alanları ve sahil sarayları gösterilerek elçinin İstanbul'dan etkilenmesi sağlanır. İlk olarak 1722 Şubat ayında elçi için Kâğıthane'de bir ziyafet düzenlenir. İbrahim Paşa, elçinin bulunduğu Kâğıthane'ye Mîrâhûr

Köşkü'nden itibaren gösterişli bir alayla karadan ulaşır. Elçi için düzenlenen meclisin önemli konularından birini İran ve Osmanlı hatlarının birbirlerine karşı olan üstünlüklerini sergileme çabaları oluşturur. Murtaza Kulu Hân, İranlı hattatların yetenekleri ile övünürken, diğer yandan da mecliste bulunan Osmanlı hattatlarının hat üzerine bilgilerini sınamak ister. İran'ın *nestalik* yazımında en önemli hattatlarından biri olan Kazvin doğumlu, I. Şâh Abbas'ın (hük.1587-1629) sarayında kâtiplik yapan İmâd-i Hasenî Seyfî'ye (ö.1615) ait olarak tanıttığı ancak farklı bir İran'lı hattatın İmâd-i Hasenî'den kopya ettiği talik imzalı hattı, Defter Emîni Mehmed Efendi'ye göstererek onun hat konusundaki bilgi ve tecrübesini ölçmek ister. Defter Emîni Mehmed Efendi ve etrafındaki hattatlar Murtaza Kulu Hân'ın gösterdiği talik hat örneğini dikkatlice inceledikten sonra bu örneğin İmâd-i Hasenî'ye ait olmadığını belirterek, Râşid'in anlatımına göre İran elçisini hat konusundaki bilgileriyle “şaşkınlık” içerisinde bırakırlar. Meclis'te bulunanlar ise Murtaza Kulu Hân'a Osmanlı hattatlarının talik hatla yazılmış çalışmalarını gösterirler. Murtaza Kulu Hân kendisine gösterilen bu çalışmalar arasında hattat Veliyüddîn Efendi'nin hat çalışmasının en iyisi olduğunu meclistekilere söyleyerek, Veliyüddîn Efendi'yi Rum diyarının İmâd-i Hasenî Seyfî'si anlamına gelen '*İmâd ül-Rûm* olarak isimlendirir (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1278-1279, Keskiner, 2012, s.85).

İran elçisi Murtaza Kulu Hân'a İstanbul'daki sahil sarayları ve hasbahçeleri içeren bir şehir gezintisi yaptırılır. Elçi ilk olarak, Mart 1722'de III. Ahmed tarafından Beşiktaş'taki sarayının bahçesi içerisindeki kasra davet edilir. İbrahim Paşa, elçiye atıcılıktaki hünerini göstermek için kasrın pencerelerinin birinden tüfek atışı gerçekleştirir. Vezirler, reis efendinin yanı sıra İbrahim Paşa'nın hamiliğini üstlendiği Râşid, Seyyid Vehbi, hattat Veliyüddin Efendi ve Nedim Ahmed Efendi (ö.1730), elçi için düzenlenen mecliste hazır bulunan isimler arasındadır. Elçi Murtaza Kulu Han'a bu meclisten sonra Boğaziçi'nde Kuruçeşme civarında sandalla bir gezinti yaptırılır. İran elçisi ilerleyen günlerde Rumelihisarı'nda bulunan Baltalimanı mesiresini gezerek burada Matbah Emîni tarafından kendisine verilen ziyafete katılır. Bir kaç gün sonra ise İran elçisi için Üsküdar'daki Kavak Bahçesi olarak bilinen sultan sarayına bir gezinti gerçekleştirilir (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1280-1282).

İran elçisi Murtaza Kulu Hân'a Osmanlı donanmasının gücünün sergilenmesini isteyen İbrahim Paşa, kaptan-ı derya Kaymak Mustafa Paşa'ya elçiyi Tersâne-i Âmire'ye davet etmesi için bir ferman yazar. Kaymak Mustafa Paşa'nın davetiyle elçiye tersanede bulunan üç anbarlı kalyon başta olmak üzere diğer kalyonlar ve toplar gösterilerek Osmanlı'nın deniz gücünden etkilenmesi sağlanır (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1282-1284).

Osmanlı ve İran arasındaki rekabet diplomatik iletişimin aracı olan yazışmalara kadar varlığını hissettirir. İbrahim Paşa, İran elçisi Murtaza Kulu Hân'ı Osmanlı hattıyla da etkilemek ister. Elçi'nin İstanbul'dan ayrılması sırasında Şâh Hüseyin'e gönderilmek üzere hazırlanan *nâme-i hümayûn*'u, hattat Firdevsî el-Seyyid Hüseyin Efendi *celî* hatla, Bursalı Mehmed Efendi *rıkâ* hatla ve Veliyüddîn Efendi ise *talik* hatla kaleme alır. Râşid, Osmanlı'ya İran'dan ve diğer devletlerden gelen mektup keselerinin oldukça süslü olmasına karşın Osmanlı'dan o zamana kadar diğer devletlere gönderilen mektup keselerinin oldukça sade hazırlandığını, bu nedenle İbrahim Paşa'nın üç farklı hattat tarafından üç farklı hat stiliyle kaleme alınan mektubun konacağı kesenin de gösterişli olmasını istediğini belirtir. İbrahim Paşa, İstanbul'daki dokumacılar İran'a gönderilecek mektup için oldukça süslü bir mektup kesesi hazırlamalarını ister (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1284-1285).

Zaferlerin Kamusal Temsili: Osmanlı-İran Savaşları (1722-1730)

İran elçisi Murtaza Kulu Hân'ın İstanbul'a yaptığı ziyaret sürerken İran'da yaşanan siyasi karışıklık ve mücadeleler Fransa gibi pek çok devletin ticaretini etkilemeye başlamıştır. İbrahim Paşa, Bağdad valisi Eyüplü Hasan Paşa ve Erzurum valisi İbrahim Paşa'nın İran'da yaşanan gelişmeler hakkında verdiği raporlar doğrultusunda, İran'la siyasi diyalog kanallarını tamamen kapatma kararı alır. 15 Mayıs 1722'de İran'a askeri müdahaleyi görüşmek üzere divanı toplayan İbrahim Paşa, Afganlı Mîr Mahmud yönetimindeki Afgan kabilelerinin Kandehar'daki isyanı sonrası İsfahan'a kadar olan bölgeyi kontrol alması nedeniyle, Osmanlı'nın sınırlarının da tehlike içerisinde olduğunu gerekçe göstererek, daha önce İran'a bırakılan, Revan, Tebriz, Gence ve Tiflis gibi kale ve şehirlerin tekrar Osmanlı imparatorluğu sınırlarına katılması için İran'la savaş yapma kararını alır. İran'da ise Safevî Şâh'ı Hüseyin, Afgan lideri Mîr Mahmud'a esir düşmüş, oğlu II. Tahmasb İsfahan'ı terkederek önce Kazvin sonra da Tebriz'e giderek orada kendisini Şâh olarak ilân etmiştir. II. Tahmasb, Şâhlığını Osmanlıya bildirmek için Erzurum Valisi İbrahim Paşa'ya bir mektupla durumunu bildirmiş ancak Osmanlı Devleti Şâh Hüseyin hayatta olduğu sürece, II. Tahmasb'ı Şâh olarak kabul etmeyeceğini aktarmıştır (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1287-88; Aktepe, 1958, s.73-75, Külbilge, 2010, s.113-133)

III. Ahmed ve İbrahim Paşa, kendileri sefere katılmadan sınır boylarındaki valiler aracılığıyla, Afgan istilası sonucu 1722 Ekim'inde son bulan Safevîlerin hüküm sürdüğü İran topraklarına Irak, Azerbaycan ve Kafkasya olmak üzere üç cephede askerî sefer düzenleme kararı alırlar. Haziran 1723'te Gori Kalesi ve Tiflis alınır. Ekim 1723'te Kirmanşâhân, Kasım 1723'te Sinne, Mayıs 1724'te Tebriz'in fethini sağlayabilmek için ele geçirilmesi gereken iki önemli askerî ve lojistik yerleşim olan Hoy Kalesi ve Çors ele geçirilir (Külbilge, 2010, s.142-152).

Osmanlılar ve Ruslar'ın 1723 ve 1724'te İran üzerine düzenledikleri seferler beraberinde toprak paylaşımı anlaşmazlıklarını getirir. Fransa elçisi Marquis de Bonnac arabuluculuğunda Osmanlı ve Rus tarafları İstanbul'da toplanır. 24 Haziran 1724'te Osmanlı ve Rusya arasında Fransa'nın arabuluculuğuyla yapılan İstanbul Antlaşması'yla İran toprakları Osmanlı, Rus ve Afganlılar arasında paylaşılır (Aktepe, 1970, s.23-32; Külbilge, 2010, s.155-168). Osmanlılar Rusya ile antlaşma koşulları sağlanıp sınırlar belirlendikten sonra İran topraklarında yeni topraklar fethetmek için harekete geçerler. Ağustos 1724'te Nahçıvan ve Hemedan'ı, Eylül 1724'te Ordubad ve Hürremâbâd'ı, Ekim 1724'te Revan ve Nihavend'i, Ağustos 1725'te Tebriz ve Lori Kalesi'ni, Eylül 1725'te Gence'yi, Ekim 1725'te Urumiye'yi, Ocak 1726'da Erdebil'i alırlar (Külbilge, 2010, s.168-181).

Sadrzamlığın ilk yıllarından itibaren kamusal temsil konusuna önem veren İbrahim Paşa, sınır boylarında bulunan komutanlara aracılığıyla 1722'de itibaren düzenlenen İran seferleri sonucu kazanılan zaferleri ve fethedilen şehirleri İstanbul'da kamusal alanda duyurmanın arayışları içerisine girer. Çelebizâde, Tiflis'in alınmasının ardından Temmuz 1723'te şehrin anahtarlarının İstanbul'a getirilmesi onuruna gösterişli kutlama ve törenler düzenlendiğini aktarır. III. Ahmed, Tiflis'in alınmasını kutlamak için şehir içerisinde yapılan gösterişli bir törenle Edirnekapı'dan Sa'dâbâd'ı ziyarete gider. İbrahim Paşa, şeyhülislâm Abdullah Efendi, kaptan-ı derya Mustafa Paşa Sa'dâbâd'daki fetih kutlamalarında hazır bulunan isimler arasındadır. Tiflis'in fethinin kamuoyuna duyurulması için yapılan kutlamalarda Sa'dâbâd Sarayı etrafında bulunan bütün kasırların kandillerle süslenmesi istenir. Sa'dâbâd Sarayı önünde uzanan *Cedvel-i Sim* kanalı, *Cisr-i Nevepeyda*'nın da kandil ve mumlarla aydınlatıldığını belirten Çelebizâde, o gece havai fişek gösterileri ile Tiflis'in fethinin III. Ahmed ve yönetici sınıf tarafından yatsı vaktine kadar kutlandığını aktarır (Çelebizâde/

Özcan vd., 2013/III, s.1323-24). Eylül 1724'te Hamedan'ın alınmasının İstanbul'da duyulmasından sonra III. Ahmed üç gün boyunca fethin şehirde kutlanmasını ister. Çelebizâde, fetih kutlamaları sırasında İstanbul'un çarşı ve pazarlarının da süslendiğini aktarır (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1395). Ekim 1724'te Revan şehrinin alınmasının İstanbul'da duyulması ve şehrin anahtarlarının Yalı Köşkü'nde bulunan III. Ahmed'e teslim edilmesinin ardından da kutlamalar gerçekleştirilir. III. Ahmed, İbrahim Paşa, Kırım Hânı Mengli Giray Hân ve yönetici sınıf üyelerinin bulunduğu bir grup ilk olarak Topkapı Sarayı'nda IV. Murad'ın 1635 Revan Seferi dönüşünde yaptırdığı Revan Köşkü'nde Revan'ın fethini Topkapı Sarayı ve Tophâne-i Âmire'den atılan toplar eşliğinde kutlarlar. Revan'ın fethi için İstanbul'da düzenlenecek donanma şenlikleri için Haliç tarafındaki sarayların kandillerle süslenmesi istenir. Yalı Köşkü karşısına bir kaç kalyon yerleştirilerek üç gün süresince gündüz ve gece vakitlerinde donanma şenlikleri düzenlenir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1410-11). Tebriz'in Ağustos 1725'te alınmasının İstanbul'da duyulmasının ardından İstanbul'un çarşı ve dükkânları dört-beş gece boyunca süslenir. III. Ahmed için Sa'dâbâd'da verilen ziyafetler sırasında Sa'dâbâd'daki kasırlar zaferin onuruna kandillerle aydınlatılır (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1444). Dönemin Osmanlı kadılarından Sadreddinzade Tebriz'in fethinin İstanbul'da beş gün beş gece boyunca şenliklerle kutlandığını günlüğündeki satırlarında aktarır (Karahasanoğlu, 2013, s.111-112). Ağustos-Eylül 1725'te Lori ve Gence'nin alınmasının İstanbul'da duyulmasının ardından Eyüp'ten Boğaziçi'ne kadar deniz kenarında bulunan sahil sarayları her çeşit mum ve kandillerle aydınlatılır ve deniz üzerinde havai fişek gösterileri düzenlenerek beş gece şenlikler gerçekleştirilir. (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1450). İran topraklarında elde edilen zaferlerin İstanbul'daki yankıları ve kutlamalar dönemin elçilerinin anlatılarına da konu edilmiştir. İngiliz elçisi Abraham Stanyan, 23 Ağustos 1725 tarihinde İngiltere'ye yazdığı raporunda Osmanlıların Tebriz topraklarını almalarının ardından, İstanbul'da halkın beş gün boyunca kutlamalar yaptığını, şehirde havai fişek gösterileri düzenlendiğini ve İstanbul'da bulunan bütün Hıristiyan devletlerin elçilerinin bu gösterilere davet edildiğini aktarır. İngiliz elçi Stanyan ayrıca Osmanlıların İran topraklarındaki zaferleri ile saray çevresinde kendisini kıskanan rakipleri karşısında İbrahim Paşa'nın sadrazamlıktaki pozisyonunun daha önce hiç olmadığı kadar güçlendiğine işaret eder.¹ Abraham Stanyan, 3 Ekim 1725 tarihli raporunda ise 21 Ağustos 1725 tarihinde İran'ın nüfus ve zenginlik açısından iyi durumda bulunan Gence şehrinin Osmanlılar tarafından alınmasının ardından, İsfahan yakınlarındaki Luristan bölgesinin de alındığı haberlerinin İstanbul'a ulaştığını ve kentte coşkuyla karşılandığını, bir kez daha bu fetihler için kamusal eğlenceler düzenlendiğini aktarır.²

Geniş bir şair grubunun hamiliğini üstlenen İbrahim Paşa için şiir, İran topraklarındaki politik ve askerî zaferlerin kentliye duyurulmasında en önemli araçlardan biri olmuştur. Bir başka ifadeyle III. Ahmed ve İbrahim Paşa, himayelerindeki şair grubu ile birlikte İstanbul'da bir edebî kamu oluşturarak, İran'daki askerî mücadelelerin İstanbul'da oluşturduğu politik "gündemi" ve zaferleri şiirler aracılığıyla kentliye duyuruyorlardı. Bu şair çevresi içerisinde İbrahim Paşa'nın yakın çevresinde ve meclislerinde bulunan Râşid (Biltekin, 1993), Seyyid Vehbi (Dikmen, 1991), Nedim (Nedim/Gölpınarlı, 1951), Çelebizâde (Öztekin, 2010) gibi devlet görevinde bulunan bürokrat ve şairler yer almaktaydı. Şairler, padişah, sadrazam ve yöneticilerin inşa ettirdikleri yapılar için kaleme aldıkları tarih düşürme şiirleri başta olmak üzere, *Divan*'ları aracılığıyla yazdıkları şiirlerinde

1 Abraham Stanyan, The National Archives, S.P. 97. 25 Part 3, Constantinople 21 August 1725, 144.

2 Abraham Stanyan, The National Archives, S.P. 97. 25 Part 3, Constantinople 3 October 1725, 146.

Osmanlı'nın İran topraklarında kazandığı zaferleriyle hamilerini övmekteydiler. Münir Aktepe, sınır valileri tarafından kazanılan zaferlerin şairlerin şiirleri aracılığıyla III. Ahmed ve İbrahim Paşa tarafından kazanılmış gibi gösterildiğini belirterek, şiirin nasıl bir politika aracı olarak kullanıldığına dikkati çekmiştir. (Aktepe, 1958, s.79). Ayrıca sözü edilen bu şair grubu İran'dan gelen elçilerin sadrazam tarafından kabul edildiği resmî törenlerde de hazır bulunan isimler arasındaydı. Dolayısıyla çeşitli devlet görevlerinde bulunan şairler, III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın İran politikasını yakından gözleme şansını yakalıyor ve şiirleri aracılığıyla hamileri olan yönetici sınıfın belirlediği politik gündemi kamuyoyuna aktarabiliyorlardı.

Zaferlerin Ardından İstanbul'un Saray ve Mesire Yerlerinin İsimlerindeki Değişim

Osmanlı saray kültürü ve geleneği içerisinde yer alan sultanın yakın çevresiyle İstanbul'daki sahil sarayları, hasbahçeler ve mesire alanlarına yaptığı günübirlik gezintiler *binîş-i hümayûn* ve mevsimlik yer değiştirmeler olan *nakl-i hümayûn*ların sayısında İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde belirgin bir artış gözlemlenmekteydi. Bu artış İstanbul'daki hasbahçelerin onarımı ve yeni sahil saraylarının yapımı sürecini de beraberinde getirmiştir.

İbrahim Paşa'nın III. Ahmed'in günübirlik ve mevsimlik göçler için yaptırdığı sahil sarayları ve hasbahçelere verilen isimler İran'la yürütülen savaşlarda kazanılan zaferlere vurgu yaparcasına sonu "âbâd" ismiyle biten Farsça yer isimleriyle taçlandırılıyordu. Tülay Artan, IV. Murad'ın 1635 ve 1638'de yaptığı doğu seferleri sırasında İran köşk ve saraylarını gördüğünü ve Osmanlı yapılarına "âbâd" ismi verilmesinin IV. Murad döneminden sonra başladığını öne sürer (Artan, 2010, s.306). Osmanlı-İran kültürlerinin rekabetine dayalı olarak geliştiğine işaret eden Can Erimtan, İbrahim Paşa'nın III. Ahmed için Kağıthane'de 1722 yılında inşa ettirdiği Sa'dâbâd sarayının, Osmanlı'nın Safevî Devleti'nin yıkılmasının ardından İran topraklarına sefer düzenleme kararı aldığı 1722 Mayıs'ının hemen sonrasına denk gelmesini Osmanlı ve İran devletleri arasında yaşanan politik üstünlük ve kültürel rekabetle ilişkilendirir (Erimtan, 2007). Shirine Hamadeh ise İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Osmanlı padişahının ve yönetici sınıfın saraylarının ve bahçelerinin yer isimleriyle, daha önce Safevî anıtlarına verilen isimler arasındaki güçlü benzerliğe ve bağı dikkat çeker. Örneğin 1722'de İbrahim Paşa tarafından III. Ahmed için yaptırılan Sa'dâbâd sarayı ile Şâh Abbas'ın İsfahan'daki bahçelerinden biri olan Sa'adetabad arasında bu ilişkinin güçlü olarak görüldüğünü belirtir. Hamadeh, Sultan Süleyman (hük.1520-1566) tarafından Çengelköy'de inşa ettirilen bir sahil bahçesi olan Kule Bahçesi ve Fatih tarafından Beykoz'da inşa ettirilen Tokat kalesinde kazandığı zaferin anısına verilen Tokat Bahçe'si istisnası dışında, 18. yüzyıl başına kadar hükümdarlık bahçelerinin yalın bir biçimde hasbahçe olarak adlandırıldıklarını ve bu konularına göre tanımlandıklarını belirtir (Hamadeh, 2010, s.331-332).

Yıkılmakta olan Safevî Devleti'ne karşı politik stratejilerin geliştirildiği 1720 yıllarının henüz başında onarılan hasbahçeler ve mesire alanlarına İbrahim Paşa'nın İran politikalarını yakından takip eden dönemin bürokrat şairleri tarafından Farsça isimler verilmeye başlanır. İbrahim Paşa'nın III. Ahmed için 1721'de Kâğıthane yakınlarındaki Alibeyköy'de yaptırdığı havuzlu bir düzenlemeye sahip mesire yeri için Râşid *Hüsrevâbâd* ismini tarih düşürür (Râşid/Özcan vd., 2013/II, s.1287-88). Benzer şekilde, Osmanlı padişahlarının Boğaziçi'nin uzak noktalarına yaptıkları gezinti yerlerinden biri olan Çubuklu'da bulunan ve Evliya Çelebi'nin anlatısına göre I. Selim'in (sal.1512-1520)

Mısır'ı fethi anısına yaptırılan hasbahçe de İbrahim Paşa tarafından 1722 yılında onarılır (Atasoy, 2002, s.324-325). Seyyid Vehbi mesire yeri için yazdığı tarih düşürme şiirinde yerleşime bolluk ve verimlilik yeri anlamını taşıyan *Feyzâbâd* ismini verir (Ayvansarâyî vd. / Galitekin, 2001, s.563-565).

Osmanlıların İran topraklarında kazandığı zaferlerin ardından İstanbul'daki saray, bahçe ve mesire yerlerinin Farsça yer isimleriyle anılmaya başlandığını Râşid, *Divân*'ında İbrahim Paşa'nın kasırlarından biri için kaleme aldığı 1139/1726-7 tarihli şiiriyle duyurur. Râşid, şiirinde İbrahim Paşa'nın sadrazamlık yıllarında İstanbul şehrinin geçirdiği fiziksel dönüşümleri aktarıırken İran topraklarında kazanılan zaferlerin İstanbul'daki yer isimleri üzerinde yarattığı değişime vurgu yapar. İran topraklarının Osmanlıların eline geçmesiyle birlikte İbrahim Paşa'nın İran'dan Anadolu'ya çok sayıda eser getirdiğini belirten Râşid, bunun en önemli kanıtının ise “*Acem'den Rûm'a nakl idi bütün âsâr-ı ma'mûrî / Buna şahid yiter âbâd nâmıyla nice me'vâ*” mısralarıyla yer verdiği İstanbul'da *âbâd* ismi verilen pek çok mekân olduğunu öne sürer (Biltekin, 1993, s.203-205).

Râşid'in İstanbul saray ve yer isimlerinin çağdaşı İran kültüründe görülen isimlerle kurduğu benzerlik özellikle Osmanlıların İran topraklarında başarıya ulaştığı 1725 tarihinden itibaren daha fazla hissedilmeye başlanır. İbrahim Paşa, 1723 yılından 1725 yılına kadar Tiflis, Revan, Hemedan, Tebriz gibi İran ve Kafkasya'daki önemli toprakların kazanımını, İstanbul kamuoyuna duyururken, Osmanlı saray geleneği içerisinde köklü bir yere sahip olan sultanın mevsimlik göçleri olan *nakli-hümâyûn*ları bir fırsat olarak değerlendirmiştir. İbrahim Paşa, bir taraftan III. Ahmed'in Boğaziçi ve Haliç'e yaptığı mevsimlik göçler için yeni sahil sarayları inşa ettiriyor diğer taraftan da bu saraylara İran topraklarındaki askerî ve politik kazanımlarına paralel olarak Farsça isimler verdirerek İran'a karşı siyasî ve askerî üstünlüğünü de kamuoyunun görsel ve işitsel hafızasına nakşediyordu.

İbrahim Paşa'nın, 1725 yılında III. Ahmed'in mevsimlik göçleri için Tophane'de Salı Pazarı olarak bilinen bölgeye yaptırdığı saraya *Emnâbâd* ismi verilir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1424). III. Ahmed Cığaloğlu'nda bulunan vezir Mehmed Paşa'nın evini ziyarete geldiğinde, Mart 1725 tarihindeki Hocapaşa yangınında büyük zarar görmüş olan Cığâlâzâde ve Yeşillizâde Mustafa Bey'in yanan evlerinin arsalarının satın alınarak bir kasır inşa edilmesini ister. Kısa sürede tamamlanan kasra bir de bahçe düzenlemesi yapılarak *Ferâhâbâd* ismi verilir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1422, 1499). İbrahim Paşa, 1726 yılında Rumelihisarına yakın olan ve sultan bahçeleri arasında bulunan Bebek Bahçesi ve buradaki kasırın zamanla bakımsız hale gelmesi ve kötü amaçlı kişiler ve serserilerin konaklama yeri olarak kullanılması nedeniyle bölgenin güvenilir hale gelmesi için bir imar girişiminde bulunur. Tüm bu imar etkinliği sonucunda yeniden canlandırılan bölgede bir kaç ay içerisinde bir köy kurularak yerleşime *Hümâyûnâbâd* ismi verilir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1494-95).

III. Ahmed'in Boğaziçi'nde yaptığı mevsimlik göçler yeni sahil saraylarının yapımını da beraberinde getirir. III. Ahmed, Bebek'te kendisi için yapılan *Hümâyûnâbâd* sarayını ziyaret ettikten sonra geri dönüşünde Defterdâr Camisi yakınında bulunan damadı olan eski sadrazamlarından Şehit Ali Paşa'nın (ö.1716) kullanımına geçen ve onun ölümünden sonra mîriye aktarılan sahil sarayının konumu ve havasının güzelliğini beğenerek yerleşimden İbrahim Paşa'ya söz eder. İbrahim Paşa, Tersâne Emîni Kiblelizâde Mehmed Bey'i görevlendirerek III. Ahmed'in istediği alana bir sahil sarayı inşasını başlatır. *Neşâtâbâd* ismi verilen sarayın inşasının ardından Haziran 1726'da bu sarayda III. Ahmed onuruna bir ziyafet düzenlenir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1498-99). Râşid, *Neşâtâbâd* kasrı için yazdığı tarih düşürme şiirlerinde özellikle III. Ahmed'in İran topraklarında kazandığı

zaferlere övgüde bulanarak, havası, konumuyla Boğaz'ın en güzel noktasına inşa edildiğini öne sürdüğü sarayı İstanbul'daki pek çok saraydan üstün tutar (Biltekin, 1993, s.213-219). Seyyid Vehbi de, *Neşâtâbâd* sarayına yazdığı tarih düşürme şiirinde III. Ahmed'i İran fatihi olarak yüceltirken, şiirinde sultan için yaptırılan ve Farsça isimler verilen Çubuklu'daki *Feyzâbâd* mesiresiyle Salı Pazarı'ndaki *Emnâbâd* sarayından da övgüyle söz eder (Dikmen, 1991, s.357-359).

Eski Saray Teberdarlar Ocağı'nın Yenilenmesi

İbrahim Paşa'nın sadrazamlık makamına yükselirken geçtiği kariyer basamaklarından biri olan İstanbul Eski Saray'da bulunan Baltacılar (Teberdâr) Koğuşu, 1726 Haziran ayında çevrede çıkan bir yangın nedeniyle zarar görmüştür (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1492-93). Çelebizâde, İbrahim Paşa'nın gençlik yıllarında Baltacılar Koğuşu'nda çalıştığını ve uzun dönem Darüssaade Ağası Süleyman Ağa'nın kâtibliğini yaptığı bu mekânda yangın sonrası bir dizi onarım ve yenileme çalışması başlattığını aktarır (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1514-15). Dönem şairleri yenilenen *Teberdârlar Ocağı* için tarih düşürme şiirleri yazarlar. Seyyid Vehbi *Divân*'ında, III. Murad (hük.1574-1595) döneminde yapıldığını belirttiği Eski Saray'da bulunan *Teberdârlar Ocağı*'nin yangın sonrası III. Ahmed tarafından yeniletilmesine Tebriz'in fethi ile birlikte tarih düşürür. Vehbi, *Teberdârlar Ocağı*'nin daha önce banisi olan III. Murad'ın inşası nedeniyle *Murâdâbâd* olarak anıldığını, III. Ahmed'in Tebriz'i fethi ile birlikte ise yapının *Feth-âbâd* olarak anılmaya başlandığını belirtir (Dikmen, 1991, s.355-356).

İran Tarihi'ni Konu Alan Eserlerin Çevirisi

1722'den bu yana süregelen Osmanlı-İran savaşları 1726 yılına gelindiğinde yeni bir evreye girer. Şâh Hüseyin'in oğlu II. Tahmasb, Osmanlılar tarafından Şâhlığının kabul edilmesini isterken, İran topraklarının önemli bir bölümünü ele geçiren Afganlı Mîr Mahmud'un yerine 1725'te tahta geçen ardılı Eşref Şâh ise 12 Mart 1726 tarihinde İstanbul'a gönderdiği elçisi Abdülaziz Sultan aracılığıyla Osmanlı'nın İran'da kazandığı Hemedan, Kirmanşâhân, Erdelan, Tebriz, Tiflis, Gence ve Revan'ın Afganlılar'a geri verilmesini talep eder. Ancak bu istek Osmanlılar tarafından reddedilerek İran ile yeniden savaş yapma kararı alınır (Aktepe, 1958, s.78-79, Külbilge, 2010, s.181-190).

İran'da yaşanan gelişmelerin yavaş yavaş Osmanlı aleyhine dönmeye başladığı bu evrede İbrahim Paşa'nın İran'ın siyasi, askerî tarihini ve kültürünü daha yakından inceleyebilmek için sadrazamlığının ilk yıllarında kurduğu çeviri heyetine İran tarihi ile ilgili eserlerin tercümesi için görevlendirmelerde bulunması zamanlama açısından oldukça dikkat çekicidir. Çeviri heyetinin İbrahim Paşa'nın emriyle gerçekleştirdiği İran tarihini de içeren kitap projelerinden biri Antepî Bedrüddin el-Aynî'nin (öl.1451) '*İkdü'l-cümân fi târihi ehli'z-zamân*' ya da bilinen ismiyle '*Aynî Tarihi*' isimli yirmi dört ciltten oluşan genel dünya tarihidir. Çevirisi, Osmanlı'nın İran'da kazandığı toprakları terketmesini isteyen Eşref Şâh'ın elçisi Abdülaziz Sultan'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra başlayan eser için Seyyid Vehbi, Nedim gibi şairlerin yanı sıra, bürokrat ve ulemeden pek çok ismin yer aldığı sayıları 30 ile 45 arasında değişen kişi görev alır (Çelebizâde/Özcan v.d. 2013/III, s.1484-1485, Aydüz, 1997, s.153-154). Bölümler halinde yapılan eserin çevirisi bir yıl gibi kısa bir sürede tamamlanır. Dünyanın yaratılışından başlayan eser, peygamberler tarihi, Hz. Muhammed'in

hayatı, dört halife dönemi, Emeviler, Abbasiler, Mısır Halifleri, Kuzey Afrika, Mısır, Suriye, Yemen, Hicaz, İran ve Maverahünnehir ile Anadolu devletlerinin tarihi ve Osmanlılarla ilgili bölümünde ise, Sultan Beyazıt dönemi, Şehzadeler dönemi, Çelebi Sultan Mehmet ve II. Murad dönemine ait bilgileri içermektedir (Âbidin, 1937, s.185-205).

Hândmîr Gıyaseddin Muhammed'in (ö.1535), Cengiz, Timur ve çocuklarıyla, sultan Hüseyin Baykara ile İran Şâhi İsmâil'in 1523'teki ölümüne kadar geçen konuları içine alan *Ravzatü's-safâ / Habîbü's-siyer fi ahbâri efrâdi'l-beşer* isimli eserinin Farsça'dan çevirisi 1138/1725-26 yılında gerçekleştirilir (Uzunçarşılı, 1995, s.154; Aydüz, 1997, s.158).

İbrahim Paşa'nın emriyle müderris Mehmed Nebih tarafından 1729 yılı Temmuz'unda Türkçe'ye çevirisi tamamlanan İran tarihine ilişkin bir diğer eser, Şâh Tahmasb'in kâtibi olan İskender Münşî Türkmen'in (ö.1633) Farsça *Târih-i 'Alem'ârây-i 'Abbâsî* isimli çalışmasıdır. Eser, 1628 yılına kadar İran'da meydana gelen olayları, Safevîlerin kökeni ve özellikle Şâh I. Abbas (hük.1587-1629) dönemini ele alır. Safevîlerin Osmanlı, Şirvan, Türkistan ve Bâbü devletleri ile askerî ve siyasî ilişkilerinden söz eder (Aydüz, 1997, s.162).

Safevî Devleti'nin 1500-1720 yılları arasındaki tarihini konu alan Judasz Tadeusz Krunski'ye ait Latince kitap, İbrahim Müteferrika tarafından 1729 yılı Ağustos'unda *Târih-i Seyyâh der Beyân-ı Zuhûr-i Ağvaniyân ve Sebeb-i İnhidâm-i Binâ-i Devlet-i Şâhân-ı Safevîyân* adıyla Türkçe'ye çevrilerek matbaada basılır. İbrahim Müteferrika, tercümenin basılmasına ilişkin III. Ahmed'in fermanı ile İbrahim Paşa'nın bu konudaki isteğini de eserin mukaddimeden sonraki kısmına ekler. (Aydüz, 1997, s.163).

Osmanlı'nın İran toprakları üzerindeki stratejisi dönemin haritalarına da yansımıştır. Ariel Salzmann, Osmanlı İran savaşları sırasında 1727-1728 yılları arasında yapılmış bir Avrasya haritasının Osmanlı'nın İran toprakları üzerindeki siyasî ve askerî amaçlarını ve başarılarını övmek için hazırlandığını öne sürer. (Salzmann, 2011, s.66-67).

Eşref Şâh'ın Elçilerinin İstanbul'da Kabulü: 1726-1729

Osmanlıların 1725 yılına kadar, Hemedan, Luristan, Urumiye, Tebriz, Erdebil, Revan, Gence gibi İran topraklarındaki önemli yerleşimlerdeki fetihleri, bu topraklardaki Şâhlığını ilan eden II. Tahmasb'i Osmanlı'larla barış antlaşması yapmaya zorlamıştır. 1726 yılı Haziran ayında II. Tahmasb'in elçisi ve Osmanlı elçisi ruznâmeçeciy-i evvel Mustafa Efendi Tebriz'de bir görüşme gerçekleştirirler. Osmanlılar, II. Tahmasb'tan İran'da kazandıkları toprakları istemedikleri sürece onun Şâhlığını tanıyacıklarını elçiye bildirirler. III. Ahmed ve İbrahim Paşa yönetimi diğer taraftan İran'ın İsfahan dahil önemli bir bölümünü elinde tutan Eşref Şâh'la diplomatik görüşme yaparak bölgedeki siyasî ve askerî egemenliğini sürdürmek ister (Aktepe, 1958, s.78; Külbilge, 2010, s.190-192).

Eşref Şâh, Osmanlılarla ilk diplomatik temasını gerçekleştirmek için 1726 yılında Abdülaziz Sultan'ı İsfahan'dan İstanbul'a gönderir. Elçi ve beraberindekilerin kabulünde Osmanlı'nın gücü ve zenginliği gösterilmek istenmiştir. Sadrazam sarayında kabul edilecek elçinin gelişinden önce İbrahim Paşa, kabul töreninin gösterişli olması için özen gösteriyordu. İbrahim Paşa, kabul töreninde bulunan enderun ağalarının hilatlar giymelerini, değerli taşlardan yapılmış kemer ve mücevher hançerler kuşanmalarını buyurur. Elçinin kabul edileceği odanın da kadife kumaşlar ve odanın her iki

yanının değerli mücevherlerle süslenmesini ister. Elçi'nin kabul töreni sırasında geçiş için kullanacağı kimi mekânlarda yerlere İran keçeleri döşenir. İbrahim Paşa'nın elçi kabulü sırasında İran'da yaşanan politik gelişmeleri ve Osmanlıların "üstünlüklerini" şiirleri aracılığıyla kamuoyuna aktaran Râşid, Seyyid Vehbi, Çelebizâde ve Nahîfî gibi isimler de hazır bulunmaktadır. (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1478).

Eşref Şâh, Abdülaziz Sultan aracılığıyla gönderdiği mektuplarda, Osmanlı'dan İran'ın batısındaki toprakların tekrar kendilerine iade edilmesini ister. İbrahim Paşa, Eşref Şâh'ın isteklerini reddettiği mektupları elçi Abdülaziz Sultan'a teslim eder. Osmanlılar için, 1726 yılında İran topraklarına tekrar savaş yapma kararı almak III. Ahmed ve İbrahim Paşa yönetiminin İran politikalarının çöküşü ve toprak kayıplarının başlaması için bir milad olacaktır. 1726 sonbaharında Ahmed Paşa komutasındaki ordu Eşref Şâh'la savaşmak için İsfahan'a doğru yürür ve Sultaniye ile Zencan bölgeleri Osmanlıların elinden çıkar. (Külbilge, 2010, s.184-188).

II. Tahmasb, Eylül 1726'da Nadir'i (Tahmasb Kulu Han) ordusunda göreve getirmesiyle birlikte Eşref Şâh'a karşı yeni bir ittifak oluşturur (Külbilge, 2010, s.193-198). Eşref Şâh bu gelişmeler üzerine Osmanlılarla görüşme yapmak ve barış talebinde bulunmak üzere elçi Hacı İsmâil'i Temmuz 1727'de Bağdad valisi Ahmed Paşa'nın yanına gönderir. İran topraklarındaki savaşı finanse etmekte zorlanan Osmanlı'lar Eylül 1727'de Eşref Şâh ile yapılan Hemedan Antlaşması ile birlikte İran'da kazandıkları topraklar kendilerinde kalacak şekilde Eşref Şâh'ın Şâhlığını kabul ederler. (Külbilge, 2010, s.198-203) Ağustos 1728'de Râşid, antlaşma için İsfahan'a gönderilir. Râşid'in ziyaretinin ardından Eşref Şâh'ın Nâmdâr Muhammed Hân isimli elçisi İstanbul'a gelir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1610-11, 1624-29). Münir Aktepe, dönemin şairlerinin bu kez de III. Ahmed ile İbrahim Paşa'nın Eşref Şâh'a karşı başarısızlıkların ardından yapılan bu antlaşmayı bir zafer gibi göstererek, sultan ve sadrazam sayesinde Osmanlıların batı ve doğu ile antlaşma sağlayarak devleti refaha kavuşturdukları şeklinde kamuoyuna bilgi aktardıklarına işaret eder (Aktepe, 1958, s.81).

Eşref Şâh tarafından 1729 yılında elçi olarak gönderilen Nâmdâr Muhammed Hân'ın İstanbul'da karşılanması için bir dizi hazırlık yapılır. Elçi'ye Osmanlı devletinin gücü ve görkemi gösterilmek istenir. İlk olarak Topkapı Sarayı'nda kubbealtının nakışlarının yenilenmesi gibi bir dizi onarım gerçekleştirilir. İran elçisine İstanbul'un mamur bir kent olarak gösterilmesi amaçlanır. Nâmdâr Muhammed Hân'ın İstanbul'da geçeceği yollar üzerindeki devlet görevlileri ve yöneticilerinin evlerinin duvarlarının temizletilerek, pencere ve kapılarının da sınırlarının belirlenmesi istenir. Muhammed Hân Üsküdar'a ulaştığında, elçiye Osmanlı devletinin şanı ve donanma açısından sahip olduğu gücü göstermek için Beşiktaş Sarayı'ndan Tophane-i Amire'ye kadar altı adet kalyon, Karaköy kapısından Galata'daki Yağkapanına kadar dokuz adet çekdirme, eski Tersane önünden İstanbul'a kadar yedi adet kalyon birbirlerine bitişik şekilde dizilir. Tophâne-i Âmire meydanı ve Sarayburnu'ndan Sinan Paşa köşküne varıncaya kadar olan alan ile Kurşunlu mahzendeki kasrı hümâyûnun önündeki alana toplar yerleştirilir. 22 Temmuz 1729'da Üsküdar'a gelen ve ertesi gün İstanbul'a geçen elçinin geçtiği yerlerde top atışları gerçekleştirilir (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/III, s.1624-26).

İbrahim Paşa, 29 Temmuz 1729'da sadrazam sarayı "Sarây-ı Âsafî"ye elçinin kabul edileceği "Hasırovası" olarak bilinen mekanın iç dekorasyonunu da değerli kumaşlar, mücevherler mobilyalarla yeniden düzenlettirir. İran elçisini etkileyecek dekorasyon öğeleri arasında inci ve zümrütle işlenmiş minderler, mücevherli ipek yastıklar, mücevher kağıt kesesi, baştan başa yakut ve zümrüd

ile kaplı bir divit, sadrazamın başının üzerinde yer alacak şekilde konumlandırılmış elmaslardan oluşan kadife kese içerisinde *En'âm-ı Şerif*, yine sırmalı ve incili keseler içerisine konmuş on yedi adet *Kur'an-ı Kerim*, elliden fazla kitap, odanın farklı yerlerine yerleştirilmiş farklı büyüklüklerde çalar saatler, saatler ve aynalar yer alır. İbrahim Paşa, devletin şanı ve gücünü göstermek için elçinin kabul töreninde bulunacak olan vezirler, kethuda, defterdar, reis efendi, çavuşbaşı ağa gibi yönetici ve bürokratların da gösterişte kusur etmemelerini emrederken, kendisi de üzerinde taşıdığı kıymetli mücevherlerden yapılmış kemer, hançer, bıçaklarla elçiyi kabul eder (Çelebizâde/Özcan vd., 2013/ III, s.1626-27).

İran topraklarında Osmanlı aleyhine gerçekleşen politik ve askerî gelişmeler, İstanbul'da Eşref Şâh'ın elçi kabullerine yansıyan Osmanlı'nın şanını ve gücünü ön plana çıkaran gösterişli temsillerle zıtlık içermekteydi. Eşref Şâh'ı, Nadir'in desteğiyle bozguna uğratan ve 29 Kasım 1729'da İsfahan'da tahta çıkan II. Tahmasb, Kasım 1729'da Veli Muhammed Hân'ı İstanbul'a elçi olarak gönderir. II. Tahmasb'ın Osmanlı ile dost geçinmek isteyen mektubunun aksine Nadir Osmanlıları Afganlıları destekleyerek güçlendirmekle suçlar. Eşref Şâh'ın öldürülmesiyle birlikte II. Tahmasb ve Nadir'in Afganlıların Kandahar ve Herat bölgeleri dışındaki egemenliklerini sonlandırarak tekrar güçlenmesi karşısında kayıtsız kalan Osmanlılar İran topraklarındaki hakimiyetlerini kaybetmenin eşliğindedir (Külbilge, 2010, s.205-213). Nadir, bir taraftan Rıza Kulu Hân Şamlu'yu İstanbul'a elçi olarak gönderirken, diğer taraftan bir Tatar askeri aracılığıyla Hemedan Muhafızı Abdurrahman Paşa'ya bir mektup göndererek Hemedan şehrinin hemen boşaltılmasını ister. İsfahan'da tahta çıkan II. Tahmasb ise İran topraklarında yaşayan halklara gönderdiği fermanlarla Osmanlı'nın kontrolünde bulunan İran'daki şehirlerde yaşayan İranlıları Osmanlı'ya karşı başkaldırmaya cesaretlendirir (Aktepe, 1958, s.87-88; Külbilge, 2010, s.213-215). Nadir tarafından elçi olarak gönderilen Rıza Kulu Hân Şamlu da büyük bir gösterişle Haziran 1730 başlarında İstanbul'da karşılanır. Barışçıl yollardan İran sorununu çözmek isteyen İbrahim Paşa, Nadir'in elçisine karşı oldukça taviz verir. Sonuçları açısından İstanbul kamuoyunu rahatsız eden antlaşma gereği, Kirmanşâhân, Hemedan, Erdelan, Luristan, Huveyze, Tebriz II. Tahmasb'a bırakılırken, Tiflis, Revan ve Kahet Osmanlı'ya bırakılacak, Tiflis ve Şirvan Hanlığı, Kırım Hanlığı gibi iç işlerinde bağımsız olacaktı. Bu sırada Nadir'in kuvvetleri Hemedan'a yürümüş ve Osmanlı kumandanı Abdurrahman Paşa'nın şehri terketmesi istenmişti. Osmanlılar bu gelişmeler üzerine yeniden ordularını toparlayarak 1730 Haziran'ında Timurtaş Paşa emrindeki askerlerle Hemedan'a gelerek Abdurrahman Paşa'nın kuvvetleriyle işbirliği yapar. 2 Temmuz 1730'da ise Nihavend'in Şah II. Tahmasb'ın kuvvetleri tarafından işgal olduğu ve Osman Paşa kumandasındaki iki bine yakın asker'in katledildiği haberi Hemedan'da duyulur. Abdurrahman Paşa, 7 Temmuz 1730 tarihinde Hemedan şehri askerleriyle birlikte terkeder. Nihavend ve Hemedan'ın ardından, Osmanlıların elinde bulunan Kirmanşâhân da 15 Temmuz 1730'da kaybedilir. Nadir, Hemedan'da iken İstanbul'daki elçisi Rıza Kulu Hân Şamlu'dan Hemedan, Kirmanşâhân ve Tebriz'in II. Tahmasb'a verilmesi, Gence, Tiflis ve Revan Osmanlılarda kalması üzerinde anlaşıldığı haberi gelir. Hemedan ve Kirmanşâhân'ı antlaşma kendisine ulaşmadan önce alan Nadir, Revan, Gence ve Tiflis'i de Osmanlılar'dan kolaylıkla alabileceğini düşünür. Tebriz'i almak için harekete geçen Nadir, Urumiye'nin ardından 12 Ağustos 1730'da Tebriz'i ele geçirir (Aktepe, 1958, s.89-92; Külbilge, 2010, s.216-222).

Tüm bu gelişmelerin ardından Temmuz 1730'dan itibaren Anadolu ve Rumeli'deki vilayet ve sancaklara III. Ahmed'in İran için sefere çıkacağı duyurularak gerekli olan asker ve malzemenin hazır bulundurulması istenir. Diğer taraftan Üsküdar'da sefer hazırlıklarına girilir. Nadir'in İstanbul'da

bulunan elçisi Rıza Kulu Hân Şamlu gözetim altında tutulur. Rumeli tarafından İstanbul'a gelen kuvvetler Anadolu yakasına taşınırken, 3 Ağustos 1730 günü İbrahim Paşa, sefere çıkmaya isteksiz olan III. Ahmed'i Üsküdar'da kurulan *Otağ-ı Hümayûn*'a gelerek orduyla birlikte İran seferine çıkmasını ister. İbrahim Paşa, III. Ahmed'in sefer için Üsküdar'a geçmemesi durumunda yeniçerilerin isyana başlayacaklarının haberini sultana verir. Bu gelişmeler üzerine III. Ahmed *Sancak-ı Şerif*'i alarak Üsküdar'a isteksiz olarak geçer (Aktepe, 1958, s.92-95, Külbilge, 2010, s.222-225).

III. Ahmed ve İbrahim Paşa, Üsküdar'da kurulan karargaha zihinlerindeki savaşa çıkıp çıkmama kârışıklığı içerisinde giderlerken, kamuoyuna ve askerlerine ise düzenlettirdikleri gösterişli alay ile sefere çıkma yönünde kararlı olduklarını göstermekteydiler. Gözetim altında tutulan İran elçisi Rıza Kulu Hân Şamlu da gösterişli törende hazır bulundurulur. Böylece II. Tahmasb'a padişahın sefere çıkacağı haberinin duyurulması istenmiş ve II. Tahmasb'ı diplomatik yollarla barışa ikna etmek amaçlanmıştır (Aktepe, 1958, s.95; Külbilge, 2010, s.223). İbrahim Paşa tarafından hazırlatılan III. Ahmed'in gösterişli çadırının (Koçu, 1958/1, s.298-299) bulunduğu alanda, sefer için ticaretlerini geçici olarak durduran yeniçeriler ve orduda ticaret yapmak için çadır dükkân kiralayan yirmisekiz meslek grubundan esnaf yer almaktaydı (Aktepe, 1954, s.17-30). İstanbul'daki hemen hemen bütün esnaflardan orduya katılacak olanlardan ordu akçesi adı altında paralar peşin olarak toplanmıştı. İran seferine çıkmak konusunda isteksiz ve kararsız olan III. Ahmed'in *Otağ-ı Hümayûn*'unu, bir an önce sefere çıkarak ganimet elde etmek isteyen yeniçerilerle gelirini ordudaki askerlerin ihtiyacını karşılayarak kazanmak isteyen ve ordunun sefer için hareket etmemesi nedeniyle bu isteğini gerçekleştiremeyen esnaf grubu çevirmişti. İran'la savaşların başladığı 1722'den itibaren sınırdaki valilerin kazandıkları zaferleri, İstanbul'da şairlerin şiirleriyle yarattıkları kamuoyu algısıyla kendi başarıları olarak üstlenen III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın sefere çıkmayı geciktirdikleri her gün kendilerine karşı muhalefetin artarak güçlenmesine neden oluyordu. Bir başka söylemle III. Ahmed'in iktidarını sembolize eden İbrahim Paşa'nın yaptırdığı gösterişli *Otağ-ı Hümayûn* etrafındaki çemberin hızla daralmasına.

Sonuç

Safevî Devleti'nin yıkılmasının ardından sınırdaki valiler aracılığıyla İran'da kazanılan zaferler, seferlere katılmayan III. Ahmed ve İbrahim Paşa'ya İran topraklarındaki başarılarını İstanbul'daki kamuoyuna duyurmaları için bir fırsat yaratmıştır. Zaferlerin kamusal alanda kentliye duyurulmasında, İran'la olan politik gelişmeleri yakından takip eden, İran elçilerinin İstanbul'da kabullerinde hazır bulunan çoğu devlet görevlisi şairlerin etkili oldukları anlaşılmaktadır. İran topraklarındaki zaferler İstanbul'da sultan adına yaptırılan saraylara şairler tarafından Farsça isimlerin verildiği bir süreci başlatmıştır.

Osmanlı ve İran arasında yüzyıllardan bu yana süregelen rekabet, dönem tarihçilerinin anlatılarında yer verdikleri elçi kabul törenlerinde kendisini güçlü bir biçimde hissettirmiştir. Sadrazamlığı'nın ilk yıllarından itibaren kamusal temsil konularına önem veren İbrahim Paşa, Safevî Şâh'ı Hüseyin, Afganlı Eşref Şâh ve sonrasında II. Tahmasb ile Nadir tarafından gönderilen İran elçilerinin kabulünde, Osmanlı'nın gücünü ve şanını gösterebilmek için giyim, kuşam ve mücevherlerle sergilenen zenginliği ön plana çıkarmıştır. Elçi kabul törenleri Topkapı Sarayı ve sadrazam sarayının teşrifatlarında bir dizi yenilemeleri de beraberinde getirmiştir. İstanbul kentinde yapılan kimi yenileme ve onarım çalışmaları da elçilere prestijli bir Osmanlı başkenti görüntüsüyle etkileme çabaları olarak değerlendirilebilir. Elçi kabul törenlerinde, İstanbul ve İsfahan şehirlerinin

mimarisi ve doğal güzelliklerinin karşılaştırılması, hat sanatındaki yetkinlikler iki devlet arasındaki kültürel rekabete konu olan temel unsurlar olarak göze çarpar. İbrahim Paşa'nın hamiliğini üstlendiği şair grubuyla İstanbul kamuoyunda zafer ve üstünlük algısı yaratma çabaları, II. Tahmasb ve Nadir'in 1727'den itibaren tekrar güçlenmesi ve 1729'da Eşref Şâh'ı yenerek tüm dengeleri kendi lehlerine çevirmeleriyle birlikte hızla etkisini yitirmeye başlamıştır. III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın kamuoyunda yarattıkları zafere dayalı algı ve özellikle İran elçilerinin kabul törenlerindeki güç ve gösterişe dayalı kamusal temsiller yerini, İstanbul'da azledilen devlet görevlileri, yeniçeri ve esnafın içinde bulunduğu İbrahim Paşa ve yönetimi muhaliflerinin belirleyeceği politik gündeme bırakmıştır.

Kaynakça

- Âbidin, A. (1937). Aynînin, İkdülcuman Fi Tarihi Ehlizzeman Adlı Tarihinde Osmanlılara Ait Verilen Malûmatın Tetkiki. *Tarih Semineri Dergisi*, 1(2), 109-205.
- Aktepe, M. M. (1954). Ahmed III. Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 7,10: 17-30.
- Aktepe, M. M. (1958). *Patrona İsyanı (1730)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Aktepe, M. M. (1970). *1720-1724 Osmanlı İnan Münâsebetleri ve Silâhşör Kemânî Mustafa Ağa'nın Revân Fetih-nâmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Artan, T. (2010). Istanbul in the 18th Century: Days of Reconciliation and Consolidation. K. Durak (Ed.). *From Byzantium to Istanbul: 8000 Years of a Capital* içinde (ss.303-313). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi.
- Atasoy, N. (2002). *Hasbahçe, Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul: Aygaz.
- Aydüz, S. (1997). Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler. *Divân, İlmî Araştırmaları*, 2, 3: 143-170.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Alî Sâtî Efendi ve Süleymân Besîm Efendi. (2001). *Hadikatü'l-Cevâmî' İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mâri Yapılar* (Ahmed Nezih Galitekin, Haz.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Biltekin, H. (1993). *Vak'a-Nüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erimtan, C. (2007). The Perception of Saadabad: The 'Tulip Age' and Ottoman Safavid Rivalry. (Ed. by. Dana Sajdi), *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century* içinde (ss.41-62) London, New York: Tauris Academic Studies.
- Faroqhi, S. (2009). *Another Mirror for Princes. The Public Image of the Ottoman Sultans and Its Reception*. USA: The Isis Press.
- Hamadeh, S. (2010). *Şehr-i Sefa, 18. Yüzyılda İstanbul*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karahasanoğlu, S. (2013). *Kadı ve Günlüğü, Sadreddinzade Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Keskiner, P.B. (2012). *Sultan Ahmed III. (r.1703-1730) As A Calligrapher and Patron of Calligraphy*. Unpublished PhD. thesis. London: University of London, Department of the History of Art and Archaeology School of Oriental and African Studies.
- Koçu, R. E. (1958). "Ahmed III. Ün Çadırı". İstanbul Ansiklopedisi, c.1, İstanbul, s.298-299.
- Külbilge, İ. (2010). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İnan Siyasî İlişkileri (1703-1747)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Nedim. (1951). *Nedim Divanı*. (Abdülbâki Gölpınarlı Ed.). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Öztekin, Ö. (2010). *Çelebizâde Âsım, Divan*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli (I-II-III)*. (Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer). Klasik Yayınları.
- Salzmann, A. (2011). *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime'i Tocqueville in the Ottoman Empire Rival Paths to the Modern State* (Ayşe Özdemir Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

The National Archives (London), State Papers, 97. 25, Part 3, 144, 146.

Unat, F.R. (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. (yay. haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Uzunçarşılı, İ.H. (1995). *Osmanlı Tarihi – Karlofça Antlaşması'ndan XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, V. Cild*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.